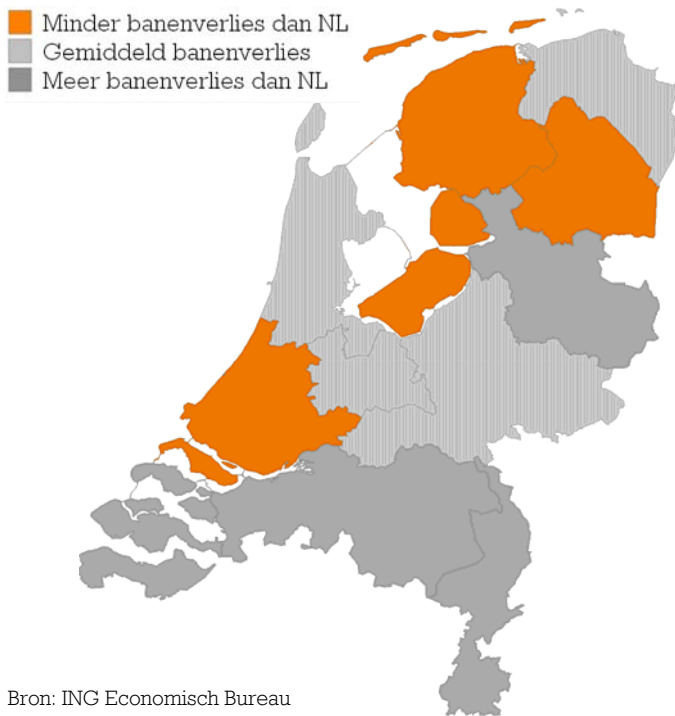

Fors banenverlies in alle provincies

In Nederland gaan dit en volgend jaar 400 duizend banen verloren. Twintig procent hiervan komt voor rekening van Zuid-Holland. Relatief gezien is de krimp het grootst in Noord-Brabant. Hier gaat in twee jaar tijd 5% van de werkgelegenheid verloren.

Figuur 1 Banenverlies in 2009-2010

Bron: ING Economisch Bureau

Industriële werkgelegenheid zakt het meeste weg

In totaal gaan er dit en volgend jaar 400 duizend banen verloren. Door de concentratie van werkgelegenheid in de Randstad ligt hier absoluut gezien het zwaartepunt en gaan er maar liefst 175.000 banen verloren. Relatief gezien vallen de grootste klappen echter in de provincies met veel industriële werkgelegenheid, zoals Noord-Brabant en Limburg. De groei in publieke sectoren kan het verlies beperken, maar dit is nergens voldoende om krimp tegen te gaan.

Provinciale verschillen tussen 2009 en 2010

Doordat de arbeidsmarkt vertraagd reageert op economische veranderingen ligt de kern in de werkgelegenheidskrimp in 2010. Er bestaan echter wel grote regionale verschillen in de mate en het moment waarop het verlies zich voordoet. Dit komt grotendeels door de opbouw van de regionale bedrijvigheid. Regio's met veel bedrijven in sectoren die voorop lopen in de cyclus - zoals transport - laten als eerste een flinke daling van de werkgelegenheid zien. De bouw daarentegen is een laatcyclische sector, waardoor de grootste productiekrimp pas volgend jaar verwacht wordt. Ook het aantal banen in deze sector daalt dan pas flink. Er zijn echter ook uitzonderingen. De industrie loopt voorop in de economische cyclus, maar het zwaartepunt van de banenkrimp wordt pas in 2010 verwacht. Dit komt door de ruime inzet van deeltijd WW bij industriële bedrijven, waardoor de invloed van de crisis op de arbeidsmarkt wordt vertraagd. Maar de regionale verschillen hebben ook te maken met de invulling van banen. Zo zal de werkgelegenheid van provincies met veel flexbanen (uitzend- en oproepkrachten) sneller reageren op veranderingen in de vraag dan wanneer werknemers voornamelijk in vaste dienst zijn. Ook het aandeel zelfstandigen is belangrijk. Het versluiert het banenverlies doordat ondernemers actief blijven op de arbeidsmarkt totdat hun onderneming ophoudt te bestaan.

Tabel 1 Sectorale verschillen werkgelegenheid

	Plaats in cyclus	Aandeel flexwerkers	Aandeel zelfstandigen
Landbouw	Gelijk	5%	53%
Industrie	Vroeg	2%	6%
Bouw	Laat	1%	23%
Groothandel	Gelijk	3%	11%
Detailhandel	Gelijk	15%	15%
Horeca	Vroeg	20%	18%
Transport	Vroeg	6%	10%
Zakelijke dienstverlening	Gelijk	26%	11%

Bron: CBS & ING Economisch Bureau

Tabel 2 Krimp werkgelegenheid en verdeling over 2009 & 2010 in 12 provincies

	2009	2010		0%	25%	50%	75%	100%
Groningen	-1,7%	-2,5%	Groningen					
Friesland	-1,6%	-2,5%	Friesland					
Drenthe	-1,7%	-2,4%	Drenthe					
Overijssel	-1,8%	-2,7%	Overijssel					
Flevoland	-1,8%	-2,0%	Flevoland					
Gelderland	-1,8%	-2,4%	Gelderland					
Utrecht	-2,0%	-2,2%	Utrecht					
Noord-Holland	-2,2%	-2,2%	Noord-Holland					
Zuid-Holland	-1,9%	-2,2%	Zuid-Holland					
Zeeland	-1,8%	-2,8%	Zeeland					
Noord-Brabant	-2,1%	-2,9%	Noord-Brabant					
Limburg	-1,9%	-2,8%	Limburg					

Bron: ING Economisch Bureau

Banenverlies Noord-Nederland valt mee

Gekeken naar 2009 en 2010 valt de werkgelegenheidskrimp in de provincie **Groningen** mee. Het grote aandeel banen in publieke sectoren – zoals onderwijs en zorg – speelt hierin een grote rol (figuur 2). De aanwezigheid van deze groeiende sectoren kan echter niet voorkomen dat in 2010 als gevolg van een fors banenverlies in de industrie en bouw de werkgelegenheid alsnog met 6.500 banen terugloopt. In totaal gaan er dit en volgend jaar circa 12 duizend banen verloren in Groningen. Dat staat gelijk aan ruim 4% van de totale werkgelegenheid.

De **Friese** arbeidsmarkt wordt met een flinke vertraging geraakt door de economische neergang. Dit komt vooral door het relatief grote aantal zelfstandigen in bijvoorbeeld landbouw en handelssectoren. Deze zelfstandigen verzachten het effect van de economische neergang doordat ondernemers actief blijven op de arbeidsmarkt zolang als het bedrijf bestaat. Nadeel hiervan is wel dat de verborgen werkloosheid oploopt. Ondernemers blijven immers actief terwijl er nauwelijks productiviteit tegenover staat. Uiteindelijk zal een deel van deze ondernemers genooddaakt zijn om het bedrijf op te heffen, waardoor in 2010 de werkgelegenheid alsnog inzakt. Mede hierdoor gaan er in Friesland ruim 12.000 banen verloren. Dit is 4,1% van de totale werkgelegenheid.

Box 1 Berekening banenverlies

In deze publicatie is gekeken naar het banenverlies. Hierbij is uitgegaan van gegevens van het CBS en is gekeken naar het aantal banen van werkzame personen. Dit betekent dat er gekeken is naar banen van werknemers (in loondienst) plus zelfstandigen.

De gevolgen van de economische neergang op de **Drentse** werkgelegenheid valt dit jaar nog relatief mee. Er wordt weliswaar een krimp van 1,7% verondersteld, maar deze is gering in verhouding tot andere provincies. Dit komt vooral omdat er in Drenthe relatief weinig banen zijn in sectoren die dit jaar fors geraakt worden door banenverlies, zoals de zakelijke dienstverlening. Daar staat echter tegenover dat de sectoren met een forse krimp in 2010 iets oververtegenwoordigd zijn. Bedrijven in de bouw en industrie zullen dan alsnog genooddaakt zijn om in het personeelsbestand te schrappen, waardoor in twee jaar tijd alsnog bijna 10 duizend Drentse banen verloren zullen gaan. Dit staat gelijk aan iets meer dan 4% van de totale werkgelegenheid. De Drentse provinciale overheid lijkt zich hiervan bewust en investeert de komende jaren per hoofd van de bevolking het meest in economie. Het effect hiervan op de regionale arbeidsmarkt op korte termijn is waarschijnlijk gering.

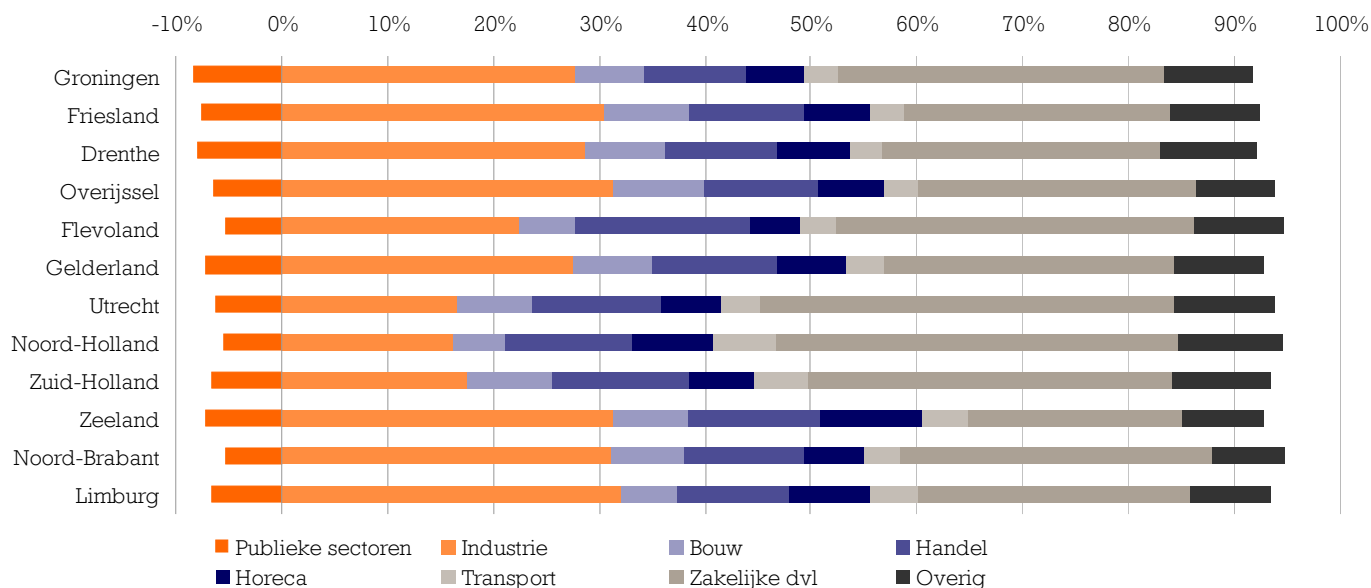
Tabel 3 Arbeidsmarkt in Groningen, Friesland en Drenthe

	Aantal banen*	Banengroei	Totaal verlies	Zelfstandigen
Groningen	285.000	-4,2%	12.000	13%
Friesland	305.000	-4,1%	12.500	17%
Drenthe	230.000	-4,1%	9.500	16%

* Aantal banen begin 2009

Bron: CBS & ING Economisch Bureau

Figuur 2 Banenkrimp (2009-2010) naar provincie en sector*

* In publieke sectoren (incl. zorg) neemt het aantal banen nog toe en dragen daarom negatief bij aan de banenkrimp. Het totaal van de balk is 100%.
Bron: ING Economisch Bureau

Effecten op arbeidsmarkt Oost-Nederland divers

Door de grote aanwezigheid van bedrijven in de bouw en industrie zal de werkgelegenheid in **Overijssel** volgend jaar een flinke tik krijgen. In 2009 beperkt het verlies zich nog grotendeels tot het niet invullen van vacatures uit de periode waarin de arbeidsmarkt zeer krap was. In de bouw wordt de crisis steeds meer zichtbaar in het feit dat hoofdaannemers steeds minder geneigd zijn om onderaannemers en zzp'ers in te huren ten gunste van hun eigen personeel. Gevolg is dat de vele zelfstandigen in de sector steeds minder werk hebben.

De provincie investeert per hoofd relatief veel extra om de impact van de recessie te dempen. Gezien de omvang van de recessie (bedrijven in Overijssel zullen naar verwachting € 1,9 miljard minder investeren in 2009-2010), zal de provinciale impuls van € 90 miljoen een beperkte directe invloed hebben op de arbeidsmarkt. Maar toch zullen wat banen hierdoor behouden blijven. Ook voor de middellange termijn omdat de investeringen in bijvoorbeeld het versterken van mobiliteitscentra bijdragen aan de structurele versterking van de regionale arbeidsmarkt.

De provincie **Gelderland** krijgt te maken met een gemiddeld verlies van 4,2% van de totale werkgelegenheid. In totaal gaan er naar verwachting 44.000 banen verloren door de economische neergang. De industrie en zakelijke dienstverlening zijn in gelijke mate de drijvende kracht achter dit verlies met ieder een krimp van 14.000 banen. Binnen de provincie zijn er echter wel grote verschillen. Door het relatief grote aandeel van de industrie in de Achterhoek wordt deze regio relatief zwaar geraakt. De klap zal daar echter vooral in 2010 vallen doordat het banenverlies in de industrie met enige vertraging doorwerkt vanwege het lage percentage flexwerkers in deze branche en doordat veel industriële bedrijven gebruik maken van de deeltijd WW. Zo deden in totaal al 60 bedrijven in de Achterhoek een beroep op deze regeling. De Veluwe profiteert van een relatief grote overheidsector (Belastingdienst en kadaster in Apeldoorn) waardoor het banenverlies hier relatief beperkt blijft. De zorgsector die vooral sterk aanwezig is in de Stadsregio Arnhem-Nijmegen zorgt daar voor behoudt van veel banen.

Tabel 4 Arbeidsmarkt in Overijssel & Gelderland

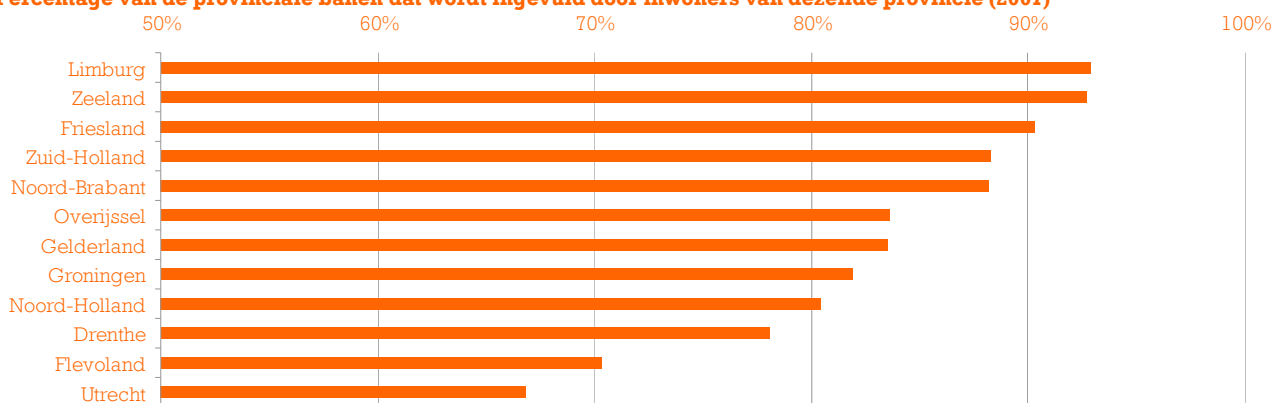
	Aantal banen*	Banengroei	Totaal verlies	Zelfstandigen
Overijssel	595.000	-4,5%	26.500	13%
Gelderland	1.050.000	-4,2%	44.000	14%

* Aantal banen begin 2009
Bron: CBS & ING Economisch Bureau

Box 2 Mobiliteit vertroebelt gevolgen banenverlies voor werkloosheid in provincie

Nederlandse werknemers kennen een grote mobiliteit. Dit betekent dat wonen en werken niet altijd in dezelfde provincie plaatsvinden. Het verlies aan banen in de ene provincie kan daarom goed een groei in de werkloosheid in een andere provincie veroorzaken. In het midden van Nederland is de arbeidsmobiliteit het grootst. Zo wordt in de provincies Utrecht en Flevoland slechts twee derde van de banen ingevuld door mensen uit de eigen provincie. In de provincies aan de rand van Nederland – zoals Limburg en Zeeland – is de mobiliteit onder werknemers relatief klein. In beide provincies wordt meer dan 90% van de banen ingevuld door werknemers uit de eigen provincie.

Percentage van de provinciale banen dat wordt ingevuld door inwoners van dezelfde provincie (2007)

Bron: ING Economisch Bureau

Dienstverlening remt verlies Midden-Nederland

De zakelijke dienstverlening is verruit de grootste werkgever in **Utrecht**. Opvallend hieraan is dat het voornamelijk gaat om relatief grote bedrijven. Een oververtegenwoordiging van deze sector gaat in Utrecht dan ook niet hand in hand met een groot aantal zelfstandigen. De rem op het banenverlies die van deze groep uitgaat, wordt dan ook gemist in Utrecht. Met een verlies van 14 duizend banen in de dienstverlening als resultaat. Het zwaartepunt hierin ligt wel duidelijk in 2009. Maar ook volgend jaar zijn er nog dienstverlenende branches die met vraaguitval worden geconfronteerd. Denk hierbij aan de accountancy, waar veel (langlopende) contracten al voor de economische teruggang zijn afgesloten. De flexibiliteit en vooral het arbeidsintensieve karakter zorgen er echter voor dat wanneer de economie en de vraag naar zakelijke diensten weer aantrekt, ook de werkgelegenheid weer relatief snel zal oplopen. Ook hier geldt echter dat de bestaande capaciteit allereerst benut zal worden, voordat aan een uitbreiding wordt gedacht. Dit laatste is ook noodzakelijk om de neerwaartse druk op de winstgevendheid te verminderen; een druk die zich ondanks het flexibele karakter van de dienstverlening wel degelijk openbaart.

Flevoland heeft en blijft ook in de economische crisis een bijzondere positie houden. Mede door de hoge bevolkingsgroei is het verlies aan banen er relatief gering. Ook het grote aantal zelfstandigen in de provincie speelt hierbij een voorname rol. Zij zetten immers een rem op het banenverlies doordat ondernemers actief blijven zolang als het bedrijf bestaat. Daarnaast valt op dat de krimp in Flevoland veel gelijkmatiger is verdeeld over 2009 en 2010 dan in veel andere provincies. Dit komt door de ruime aanwezigheid van zakelijke dienstverleners. Daarnaast kenmerkt de Flevolandse arbeidsmarkt zich door de vele banen in de handelssectoren. Maar liefst 20% van het totale verlies komt op rekening van de groot- en detailhandel. Verschillen tussen beide zijn er overigens wel. In de groothandel is het banenverlies op dit moment al goed zichtbaar, terwijl de detailhandel nog een groot aantal vacatures heeft. In de tweede helft van 2009 zullen de uitgaven van consumenten echter verder inkrimpen, waardoor ook in de winkels rustiger wordt. Uiteindelijk zullen er in Flevoland dit en volgend jaar circa 6.500 banen verloren gaan.

Tabel 5 Arbeidsmarkt in Utrecht en Flevoland

	Aantal banen*	Banengroei	Totaal verlies	Zelfstandigen
Utrecht	740.000	-4,2%	31.000	11%
Flevoland	170.000	-3,8%	6.500	12%

* Aantal banen begin 2009

Bron: CBS & ING Economisch Bureau

West-Nederland krabbelt relatief snel weer op

Van alle provincies is het banenverlies in 2009 het grootst in **Noord-Holland**. De aanwezigheid van veel zakelijke dienstverleners is hier debet aan, maar misschien nog wel belangrijker is de grote vertegenwoordiging van groothandels en transport en logistieke bedrijven. Het banenverlies in deze sectoren concentreert zich in de arbeidsintensieve logistieke voor- en nabehandeling, waaronder veel ondersteunende functies. Vooral in het gebied rond de luchthaven Schiphol is dit zichtbaar. Daar daalt het aantal banen in het daadwerkelijke vervoer aanzienlijk minder hard dan in de dienstverlening daaromheen. Arbeidsmarktmaatregelen van Noord-Hollandse overheden zijn vooral gericht op de korte termijn. Zo worden scholieren en studenten aangemoedigd om hun schoolcarrière te verlengen en er wordt extra geïnvesteerd in stageplekken. Resultaat hiervan is niet alleen dat jongeren later op de arbeidsmarkt komen, maar ook dat opleidingsniveau in de provincie toeneemt.

Met ruim 1,8 miljoen banen is **Zuid-Holland** de provincie met de grootste werkgelegenheid. Logisch gevolg hiervan is dat het banenverlies in absolute zin in de provincie het grootst is. Verhoudingsgewijs daarentegen is Zuid-Holland een provincie met een 'geringe' krimp in de werkgelegenheid. Op het eerste gezicht kan dit verklaard worden door de grote aanwezigheid van publieke diensten in de regio, maar veel belangrijker lijkt het diverse karakter van de economie. Door een combinatie van vroeg en laatcyclische sectoren wordt het effect van de economische neergang op de werkgelegenheid gespreid. Al met al gaan er ruim 75 duizend banen verloren. Dit is een verlies van 4,1% van de totale werkgelegenheid.

Zuid-Nederland krijgt grootste klappen

De grootste klap in **Zeeland** valt in 2010. Dit komt enerzijds door de sterke afhankelijkheid van de Zeeuwse werkgelegenheid van de industrie. Anderzijds speelt de aanwezigheid van de horeca, en dan vooral het grote aantal zelfstandigen in deze sector een rol. Zij verzachten

het verlies dit jaar. Daarbij komt dat de financiële situatie in de Zeeuwse horeca in de zomermaanden veel minder nijpend is. Het doorkomen van de winter – zeker ook gezien het alsmaar afbrokkelend koopgedrag van consumenten – zal voor veel eigenaren van cafés en restaurants een flinke uitdaging blijken. Al met al gaat 4,6% van de totale werkgelegenheid verloren dit en volgend jaar. Dat komt overeen met een kleine 8 duizend banen.

Noord-Brabant kent op dit moment een zeer ongunstige verdeling van de werkgelegenheid. Eenvijfde is actief in de zwaar getroffen industrie. Dat is 7%-punt meer dan gemiddeld in Nederland. Daarnaast werken er verhoudingsgewijs weinig mensen in publieke functies. Het banenverlies in de provincie wordt steeds meer zichtbaar. Desondanks ligt het zwaartepunt in het industriële verlies pas volgend jaar. Dit komt enerzijds doordat een deel van de dalende werkgelegenheid wordt opgevangen door het niet invullen van vacatures. Anderzijds maakt de industrie relatief veel gebruik van de deeltijd WW. Hierdoor wordt voorkomen dat het aantal banen nu flink terugloopt. Met het verstrijken van de looptijd zal het aantal ontslagen alsnog oplopen. In totaal gaan er naar verwachting 23 duizend industriële banen verloren in Noord-Brabant. Dit is bijna een kwart van het verlies van alle industriële werkgelegenheid in Nederland. Maar niet alleen de industrie wordt flink geraak. Ook in de zakelijke dienstverlening gaat bijna eenzelfde aantal banen verloren.

Het absolute verlies aan *industriële* banen is het grootst in Noord-Brabant, maar verhoudingsgewijs komt deze twijfelachtige eer **Limburg** toe. Maar liefst 37% van het totale werkgelegenheidsverlies komt voor rekening van de industrie. Al met al gaan er 27 duizend Limburgse banen verloren. De gevolgen hiervan voor de lokale economie zijn groot, aangezien ruim 90% wordt ingevuld door mensen uit de eigen provincie. De Provincie Limburg springt hierop in door een investering van €1 miljard om de economie toekomstbestendig te maken. Dit moet ruim tienduizend extra arbeidsplaatsen opleveren en een sterkere arbeidsmarkt op de middellange termijn.

Tabel 6 Arbeidsmarkt in Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

	Aantal banen*	Banengroei	Totaal verlies	Zelfstandigen
Noord-Holland	1.600.000	-4,4%	70.000	12%
Zuid-Holland	1.850.000	-4,1%	75.000	11%
Zeeland	175.000	-4,6%	8.000	17%
Noord-Brabant	1.400.000	-5,0%	70.000	13%
Limburg	575.000	-4,7%	27.000	13%

* Aantal banen begin 2009

Bron: CBS & ING Economisch Bureau

**Meer weten?
Kijk op ING.nl
Of bel met**

Carlijn Bijvoet,
econoom
020 56 34 447

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichthouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 14 augustus 2009.

